

**Jūlijs Kārkliņš – nozīmīga personība
latviešu valodniecībā**
*Jūlijs Kārkliņš – important personality
in Latvian linguistics*

Jānis Valdmanis

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Jūrmalas gatve 74/76, Rīga LV-1083

Latviešu valodas aģentūra
Lāčplēša iela 35–5, Rīga, LV-1011
E-pasts: janis.valdmanis@valoda.lv

Rakstā ir aplūkota Jūlija Kārkliņa personība un viņa sintakses koncepcija. Jūlija Kārkliņa personība apcerēta kā sintakses kursa docētājam Latvijas Universitātē (līdz 1982. gadam) un kā kolēģim. Jūlijs Kārkliņš raksturots kā ļoti darbspējīgs un strādīgs cilvēks, kā zinātnieks, tā laika mūsdienīgas valodniecības pārstāvis (uz salīdzināmi vēsturiskās filoloģijas un tradicionālās gramatikas fona).

Jūlija Kārkliņa sintakses koncepcijai raksturīgs loģisks un sistēmisks skatījums, sabalansēts no valodniecības teorijas un valodas materiāla viedokļa. Jūlijs Kārkliņš bija pirmais Latvijā, kas sintakses pētniecībā sāka izmantot strukturālās un statistiskās metodes. Tas viņu noveda pie sintakses pamatjautājumu pārskatīšanas, pie tādām tā laika novitātēm kā sintakses izpētes objekta un priekšmeta precīzi formulējumi, izpētes aspektu noteikšana, sintakses kā valodas apakšsistēmas strukturēšana. Sintakses apakšsistēma ir strukturēta vārda sintaksē, vienkārša teikuma, salikta teikuma un teksta sintaksē. Tās visas aplūkotas detalizētāk.

Nobeiguma daļā aplūkots Jūlijs Kārkliņš kā prasīgs un precīzs docētājs, kā demokrātisks un cilvēcīgs, ar lielisku humora izjūtu apveltīts docētājs.

Atslēgvārdi: personība, docētājs, kolēģis, sinhroniskā valodniecība, sintakse kā sistēma.

Atceroties Jūliju Kārkliņu, vispirms nāk prātā viņa steidzīgā gaita, varētu pat teikt – tecīniem vien. Viņš steidzās...

Man bijusi iespēja un gods iepazīt Jūliju Kārkliņu kā sintakses kursa docētāju un kā kolēģi. Jau studiju laikā, pāris gadus strādādams Latviešu valodas katedrā par laborantu tieši docentam Jūlijam Kārkliņam un docentam Jānim Rozenbergam, iepazīnu Kārkliņu arī kā Laimoni, kā viņu sauca tuvākie kolēģi un draugi.

Kārkliņš steidzās dzīvot un strādāt vai arī strādāt un dzīvot. Viņš bija ļoti **darbspējīgs** un **strādīgs, darbīgs** cilvēks, ar stingru sastrādātas plaukstas rokasspiedienu sasveicinoties. Agrī rīti, lekcijas vai zinātniskais darbs mājās pie

rakstāmgalda, darbs dārzā un pie mājas Zālīša ielā vai paša automašīnas remonts un vēl vēlās vakara stundās zinātne un studentu kursa darbi, diplomdarbi leģendārās studentu kartotēkas sintakses kursam. Visbiežāk tāda bija docenta Kārkliņa ikdiena. Viņš daudz lasīja, pārzināja daiļliteratūru, referēja tulkotāju semināros, piedalījās diskusijās par daiļliteratūras un literārās valodas attieksmju jautājumiem, par valodas un valodniecības jautājumiem runāja radiatoraijumsos un televīzijā, daudz laika veltīja zinātnisko kontaktu meklēšanai, konferenču organizēšanai. Un arī tas jau vēl nebija viss.

Jūlijs Kārkliņš bija **zinātnieks**, sava laika **mūsdienīgas valodniecības pārstāvis** (uz salīdzināmi vēsturiskās filoloģijas un tradicionālās gramatikas fona). Viņš reāli veidoja un laikmetīgi attīstīja latviešu valodniecību, latviešu valodas sintaksi, īpaši sākot no 20. gs. 60. gadu vidus, kad pats bija attālinājies no tradicionālās gramatikas pamatiem.

Tāpēc bija likumsakarīgi, ka 20. gs. 60. gadu beigās, kad līdzās uzdevumam vākt un inventarizēt, sistematizēt un aprakstīt sintakses faktus arvien aktuālāks kļuva uzdevums izvērtēt metodes un paņēmienus, ar kādiem veicama valodas materiāla interpretācija. J. Kārkliņš uztvēra vajadzību pārskatīt teorētiskos pamatus, uz kādiem bija veikti sintakses pētījumi, un aktīvi pievērsās šim uzdevumam. Viņš rūpīgi sekoja līdzī jaunākajai pieejamajai valodnieciskajai literatūrai, iepazīnās ar jaunākajām teorētiskajām nostādņēm lietuviešu, vācu, čehu, krievu valodniecībā, savas atziņas un idejas aktīvi popularizēja, rakstīja un publicēja, pārrunāja un diskutēja ar kolēģiem, arī centās tūlīt ieviest un pārbaudīt lekcijās studentiem (iespējams, ka arī pēc principa – mācot citiem, vislabāk redzamas vājās vietas).

J. Kārkliņam raksturīgs **loģisks un sistēmisks skatījums, sabalansēts no valodniecības teorijas un valodas materiāla viedokļa**.

J. Kārkliņš bija pirmais Latvijā, kas sintakses pētniecībā sāka izmantot strukturālās un statistiskās metodes. Tas viņu noveda pie sintakses pamatjautājumu pārskatīšanas, pie tādām tā laika novitātēm kā sintakses izpētes objekta un priekšmeta precīzi formulējumi, izpētes aspektu noteikšana un sintakses kā valodas apakšsistēmas strukturēšana.

Izpētes aspektus nosaka sintakses objekta (gan valoda, gan runa, šķirot valodas un runas sintaksi kā dažādus sintakses aspektus) un priekšmeta izpratne. Savukārt sintakses priekšmeta izpratne ir atkarīga no tā, kā izprot sistēmas un struktūras jēdzienu. Sistēmiskas ir paradigmatiskās¹ attieksmes (ar atbilstošo aspektu paradigmatiku). Lineārās strukturālās attieksmes ir sintagmatiskas (ar atbilstošo aspektu sintagmatiku). Vēl, pēc Kārkliņa domām, ir svarīgi šķirt sintakses statisko un dinamisko aspektu. Statistiskajā aspektā pētāmas tādas konstrukcijas, kas nav atkarīgas no konteksta un situācijas. Runas konteksts un situācija nosaka sintakses dinamiskās struktūras.

Sintakses strukturēšanā J. Kārkliņš izveidojis (tādējādi konceptuāli sekojot sintaksistei Natālijai Švedovai (*Natalija Shvedova*)) sintakses dalījumu vārda

¹ Rakstu krājumā, respektējot vairāku gadu desmitu tradīciju, ievērota rakstība *sintagmatisks*, *paradigmatisks*, *sintagmatika*, *paradigmatika* atšķirībā no „Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas” (2007).

sintaksē, vienkārša teikuma, salikta teikuma un teksta sintaksē, ar šo būtiski mainot līdz tam 20. gs. 60. gados dominējošo Artura Ozola darbos ieviesto divdalīgo dalījumu vārdu savienojumu sintaksē un teikuma sintaksē. Pēc Kārkliņa ieceres, dalījums četrās apakšsistēmās sekmē katrai no tām raksturīgo organizējošo un organizējamo vienību konstatēšanu un vienību saistīšanai lietoto sintaktisko sakaru atklāšanu.

Vārda sintaksē (Kārkliņš 12, 13) pētāmas vārda sintaktiskās iespējas, vārda distribūcijas noteikumi un vienības, kas rodas vārda distributīvo iespēju realizācijas rezultātā, t. i., vārdkopas. Vārda sakaru formālā izpausme, pēc J. Kārkliņa domām, ir pakārtojums ar diviem paveidiem – saskaņojumu un pārvaldījumu. Par trešo paveidu parasti uzskata piekļāvumu, taču J. Kārkliņš, sekojot sintaksistei Gaļinai Zolotovai (*Galina Zolotova*), uzskata, ka piekļāvums nav formāls sintaktiskais sakars un ka tas veido nevis vārdkopu, bet gan vārdkopas analogu, kur komponenti ir koordinēti tikai jēdzieniski, citiem vārdiem, vārdkopas analogs veidojas uz savienojamības jēdzieniskā sakara pamata.

Sintagmātikā vārda formas sintaktiskās potences parādās noteiktu vārda formu spējā ieņemt noteiktas (primārās jeb neatkarīgās un sekundārās jeb atkarīgās) sintaktiskās pozīcijas. Šī spēja tiek raksturota kā absolūtā funkcija un pretstatīta valentajai funkcijai (spējai saistīties ar citām vārda formām).

Iespējamo sintaktisko pozīciju kopums veido vārda formu paradigmu, kas var aptvert vienu vai vairākas sintakses apakšsistēmas. Funkciju sistēma dažādām vārda formām ir atšķirīga. Vārda formu funkciju sistēma aptver četras galvenās sfēras:

- 1) vārda sakaru sfēru;
- 2) teikuma sakaru sfēru;
- 3) nomināciju sfēru;
- 4) konsituatīvi nosacītu izsacījumu sfēru.

Vārda sakaru un teikuma sakaru sfēra attiecas uz vārda, vienkārša teikuma un salikta teikuma sintaksi, bet nomināciju sfēra un konsituatīvi nosacītu izsacījumu sfēra – uz teksta sintaksi. Izdalītas šādas galvenās vārda formu funkcijas:

- 1) vārdkopas centrālais vai atkarīgais komponents;
- 2) teikuma struktūras shēmas komponents;
- 3) visa teikuma paplašinātājs (determinants jeb situants);
- 4) teikuma komponenta paplašinātājs (izvēršot teikuma sastāvu ar paralēliem komponentiem, paplašinot teikuma sastāvu ar puspredikatīvām konstrukcijām, savrupinātiem komponentiem vai to grupām);
- 5) salikta teikuma komponents;
- 6) teksta komponents (parcelētas konstrukcijas sastāvdaļa, nosaucoša vienība dažādos nomināciju gadījumos, atsevišķs izsacījums, kas balstās uz konsituāciju).

Funkcijas visām vārda formām nav vienādas, jo dažādu vārda formu sintaktiskās potences ir atšķirīgas.

Vārda formu sintaktisko potenču sistēmas teoriju J. Kārkliņš (11) ir izmantojis infinitīva analizē.

Infinītīvs var būt

- 1) vārda sintaksē – vārdkopas analoga atkarīgais komponents: *Es atcerējos savu solījumu klusēt*;
- 2) vienkārša teikuma sintaksē –
 - a) teikuma struktūras komponents vai šo komponentu sastāvdaļa: *Noskatīties šo izrādi bija liels prieks*;
 - b) puspredikatīvs komponents vai tā sastāvdaļa: *Pēcpusdienā mēs skrējām noskatīties ledus iešanu*;
 - c) teikuma shēmas vai ārpusshēmas komponenta izvēršējs: *Ak, nedomāt, nedomāt vairs!*;
- 3) teksta sintaksē –
 - a) parcelēts vienkārša teikuma struktūras shēmas komponents vai tā sastāvdaļa: *Mēs varējām šeit palikt ilgāk. Apskatīt skaistos ezera līčus. Uzkāpt skatu tornī*;
 - b) parcelēts puspredikatīvs komponents: *Visi spiedās uz durvīm. Ātrāk saņemt negaidītos viesus*;
 - c) tikai tekstam raksturīga nosaucoša vienība: *Saimi pret mani sarīdīt! To jau nu es nepieļaušu*.

Vienkārša teikuma sintakse J. Kārkliņa teorijā ir izstrādāta vispamatīgāk (2, 3, 4, 7, 9, 10, 12, 13), un tas arī saprotams, jo tā ir sintakses centrālā daļa.

Izpētes aspekti nosaka to, kādas atšķirīgās (diferenciālās) pazīmes raksturo vienkāršu teikumu un teikumu vispār. Kā jau teikts, J. Kārkliņš izdalījis sintagmātisko un paradigmātisko, statisko un dinamisko aspektu (un vēl pieminējis arī strukturālo un semantisko aspektu, kā arī aktualizācijas jeb komunikatīvo un loģisko aspektu). Saskaņā ar šiem aspektiem vienkārša teikuma diferenciālās pazīmes J. Kārkliņš saista gan ar vienkāršu teikumu kā komunikatīvu vienību jeb dinamiskās sintakses vienību (piem., aktualizācija, teikuma funkcionālie tipi, intonācija), gan ar vienkāršu teikumu kā strukturālu vienību jeb statiskās sintakses vienību. Vienkāršu teikumu kopumā var raksturot kā komunikatīvu un strukturālu vienību. Kā komunikatīvai vienībai (dinamiskajā aspektā) vienkāršam teikumam ir raksturīgas šādas diferenciālās pazīmes:

- 1) komunikatīvā funkcija;
- 2) intonācija.

Kā strukturālai vienībai (statiskā aspektā) tam raksturīgas speciālās diferenciālās pazīmes:

- 1) strukturālā funkcija;
- 2) strukturālā organizācija, kam piemīt gramatiskā nozīme – predikativitāte – un gramatiskā forma:
 - a) struktūras shēma;
 - b) tai tipiskie līdzekļi shēmas formu (sintaktiskā laika, sintaktiskās modalitātes un sintaktiskās personas) sistēmas izteikšanai;
 - c) shēmas regulārās realizācijas.

Vienkāršu teikumu J. Kārkliņš visdetalizētāk izpētījis statiskajā aspektā resp. kā strukturālu vienību.

J. Kārklīšs definē vienkāršu teikumu kā produktīvu abstraktu sintaktisku shēmu, uz kuras pamata var veidot konkrētus izsacījumus, kas var patstāvīgi (neatkarīgi) funkcionēt kā sazināšanās vienības. Kā patstāvīgu sintakses vienību to raksturo predikatīvais sakars – sintaktiskais sakars starp shēmas centrālajiem komponentiem (teikuma priekšmetu un izteicēju).

J. Kārklīšs raksturojis teikuma kā strukturālas vienības sintagmātisko uzbūvi (struktūru) un iespējamo struktūru kopumu (sistēmu) jeb paradigmu. Teikumu uzbūves raksturojumā un tipoloģijā liela nozīme ir piešķirta nostādnei vairākos principiālos jautājumos.

Teikuma strukturālajā tipoloģijā nebūtu jaujami teksta statisko un dinamisko struktūru vispārinājumi. Piem., viena no dinamiskās struktūras īpatnībām tekstā ir teikuma pamatstruktūras sadalīšana jeb parcelācija, kas iespējama tikai noteiktā konsituācijā. Strukturālajā tipoloģijā, kuras pamatuzdevums ir sniegt teikumu statiskās struktūras shēmas, parcelāti nebūtu izdalāmi par patstāvīgu teikuma tipu.

Arī sintagmātisko un paradigmatisko sakaru ievērošanai ir svarīga loma teikumu tipoloģijā. Vienā paradigmā var apvienot tikai tādas struktūras, kam sintagmātiski ir līdzīgas strukturālās izveides iespējas. Tāpēc, piem., vienā verbālu teikumu paradigmā var gan apvienot struktūras *Ir liels aukstums* un *Liels aukstums*, bet šajā pašā paradigmā neietilpst struktūra *Tādu lielu aukstumu!*, jo tai nav verbālas paralēles.

Teikuma minimālo apjomu – struktūras shēmu – veido komponenti, ko saista predikatīvais sakars, t. i., teikuma priekšmets un izteicējs (vienkopas teikumos – galvenais loceklis).

Predikatīvais sakars ir vienkārša teikuma struktūras shēmas formālās organizācijas un gramatiskās semantikas (predikativitātes) realizētājs ar sintaktiskā laika, sintaktiskās modalitātes un sintaktiskās personas kategoriju palīdzību. Predikativitāte realizē izsakāmā satura attiecinājumu uz īstenību.

Visai nozīmīga divkopu un vienkopas teikumu struktūras shēmu interpretācijā ir verbalitātes izpratne. Šim jautājumam ir vairāki aspekti:

- 1) kā nošķirt patstāvīgas nozīmes (pilnnozīmes) un palīgnozīmes verbus, citiem vārdiem, kā norobežot verba lietojumu patstāvīgā funkcijā un nepatstāvīgā (saitiņas resp. teikuma locekļa daļas) funkcijā,
- 2) kāds sakars ar teikuma verbalitāti ir verba lietojumam pilnīgas vai daļējas saitiņas funkcijā,
- 3) kāda attieksme ar teikuma verbalitāti ir verba nullformai.

Verbu patstāvīgās un palīgnozīmes nošķiršanas kritērijus J. Kārklīšs nav izvirzījis, viņš devis tikai verbu rindu, kas, pēc viņa domām, var funkcionēt kā saitiņas. Arī uz otro jautājumu tieša atbilde nav dota. Par verbalitātes attieksmi ar verba nullformu ir teikts, ka verba pozīcija teikuma struktūrā var būt „aizņemta” vai „tukša”. Šai sakarā tiek izvirzīts nozīmīgas verba nullformas jēdziens. Kā piemērs minētas raksturīgas konstrukcijas ar verba *būt* nullformu, kurām ir paralēlas konstrukcijas ar *būt* tagadnē īstenības izteiksmē eksistenciālā, situatīvā un piederības nozīmē: *Rudens – Ir rudens, Zēns jau mājās – Zēns jau ir mājās, Viņam jauns uzvalks – Viņam ir jauns uzvalks*. Konstrukcijas ar eksplīcītu *būt* un ar

nozīmīgu nullformu iekļaujas verbālu teikumu paradigmā kā viena – verbālā – tipa divi varianti.

Būtisks teikuma struktūras interpretācijā un struktūru sistemātikā ir jautājums par teikuma priekšmeta izteikšanas veidiem (ar to saistīts arī jautājums par divkopu un vienkopas teikuma norobežošanu). Pie šī jautājums J. Kārklīšs ir atgriezies vairākkārt. Būtībā runa ir par datīvu kā vienu no teikuma priekšmeta realizēšanas formām. J. Kārklīšs ir pievienojies A. Ozola uzskatam, ka teikuma priekšmets latviešu valodā var būt izteikts ne tikai ar nominatīvu un tā substitūtiem vai pozicionālajiem ekvivalentiem (pie tiem pieskaitīts arī infinitīvs), bet arī ar ģenitīvu un datīvu. Ar šo problēmu saskaras jautājums par realizētu un nerealizētu teikuma priekšmeta pozīciju kā divkopu un vienkopas teikuma pazīmi.

J. Kārklīšs norāda, ka katrai „man-pozīcijai” vajadzības izteiksmē regulāri atbilst „es-pozīcijas” kombinatorisks variants. Pirmkārt, par teikuma priekšmetu uzskatāms datīvsubjekts pie izteicēja vajadzības izteiksmē. Otrkārt, datīvsubjekts ir obligāts teikuma shēmas komponents arī konstrukcijās ar piederības nozīmi (piem., *Man ir sieva*), un arī te tas uzskatāms par teikuma priekšmetu. Verbu *būt* visās funkcijās (nozīmēs), pēc J. Kārklīša domām, pareizāk būtu uzskatīt par saitiņu un atbilstoši visas konstrukcijas ar *būt* – par neverbālām konstrukcijām; šādā interpretācijā konstrukcijās ar *būt* vārds datīvā ieņem teikuma priekšmeta pozīciju, bet vārds nominatīvā – izteicēja daļas pozīciju. Treškārt, datīvsubjekts ir teikuma shēmas komponents un uzskatāms par teikuma priekšmetu konstrukcijās ar vienpersonas verbiem. Šie verbi spēj piesaistīt subjektu tikai „man-pozīcijā”: *Man gribas; Mums veicas darbs*.

Jautājumā par realizētu un nerealizētu teikuma priekšmeta pozīciju kā divkopu un vienkopas teikuma pazīmi J. Kārklīšs ir rakstījis, ka pie divkopu teikumu struktūras shēmas piederīgas visas šīs shēmas realizācijas, kurās izteicējs pieļauj teikuma priekšmeta klātieni (piem., *Eju mājās*). Divkopu un vienkopas teikumu pretstatījums pamatojams nevis ar atsevišķu teikuma shēmas realizāciju, bet ar visu realizāciju kopumu, t. i., ar shēmas potenciālajām iespējām.

Par salikta teikuma sintaksi J. Kārklīšs ir rakstījis maz, plašāk viņš apcerējis vienkārša un salikta teikuma robežu problēmu (1), ko risināt aizsācis jau A. Ozols un kas ir svarīga gan sintakses teorijai, gan praksei.

Salikts teikums ir predikatīva vienība, kas sevī apvieno teikuma gramatiskās īpašības un minimālā teksta līmeņa veidojuma īpašības. Salikta teikuma norobežošanai no vienkārša teikuma J. Kārklīšs izmantojis vārda formas pozīcijas jēdzienu. Vienkāršā teikumā ir viena primārā vārda formas pozīcija (galvenais loceklis) vai viens primāro vārda formas pozīciju pāris (teikuma priekšmets un izteicējs). Salikta teikuma struktūrai raksturīgas vismaz divas primārās pozīcijas vai divi primāro pozīciju pāri. Tomēr saliktu teikumu neveido divu vai vairāku primāro pozīciju apvienojums viena teikums struktūrā. Stilistiski saistītās (divkāršotas vai daudzkaršotas) un strukturāli saistītās (ekvivalentas vai vienlīdzīgas) primārās pozīcijas teikuma struktūrā nevar būt absolūtā pozīcijā (patstāvīgas predikatīvas vienības funkcijā), un tādēļ jebkurš neveido saliktu teikumu (piem., *Zinām jau tevi, zinām; Dienā apstrādāt tonnām zivju – tas nav joks; Par to runāja, runā un vēl ilgi runās*). Saliktu teikumu veido vairākas neparalēlas primārās pozīcijas vai primāro

pozīciju pāri, kam teikumā ir absolūtā funkcija (piem., *Gribat, puisī, nemat mani, Negribat, nenemat*).

Saliktā teikumā galvenie sakari starp komponentiem (salikta teikuma daļām), kā teikts iepriekš, ir sakārtojums un pakārtojums. Tādējādi pēc sintaktiskā sakara starp komponentiem izdalāmi salikti sakārtoti, salikti pakārtoti un dažādu attieksmju (jaukti) salikti teikumi, pēc sintaktiskā sakara izteikšanas līdzekļa – saikļa, bezsaikļa un kombinēta saistījuma teikumi, pēc komponentu sastāva – nepaplašināti un paplašināti salikti teikumi.

Teksta sintaksē (8, 9, 12) tiek pētīti teikumi kā komunikatīvās vienības, to uzbūve, savienošana, struktūras pārveidojumi, kā arī tādas vienības, kas raksturīgas tikai teksta līmenim (piem., izsacījumi, nosaucošas vienības).

Teksta analīzē J. Kārklīšs izdalījis struktūras ziņā konsituatīvi nesaistītas teksta vienības – teikumus un konsituatīvi saistītas teksta vienības – izteikumus. Konsituatīvi saistītās teksta vienības iedalītas vairākās apakšgrupās:

- 1) konsituatīvi relatīvi nenosacīti izteikumi – apgalvojuma un nolieguma, pievienošanās un nepievienošanās izteikšanas frāzes (*Jā. Nē. Noteikti*), sveicinājumi, pateicības izteikumi (*Labdien! Paldies! Uz jūsu veselību!*) un citas stabilas frāzes,
- 2) konsituatīvi nosacīti izteikumi, t. i., izteikumi, kas strukturāli atkarīgi no konkrētās situācijas; tie ir, pirmkārt, vienkārša vai salikta teikuma shēmas pārdalījuma rezultātā radušās vienības – parcelāti (piem., *Viņš palīdzēja man. Un arī maniem draugiem*), otrkārt, priekšstata jeb tēmas nominatīvs (piem., *Ēnas! Vai vienmēr tās ievērojam!*) un priekšstata jeb tēmas infinitīvs (piem., *Saimi pret mani sarīdīt! To jau nu es nepieļaušu*), treškārt, t. s. reducētās konstrukcijas (piem., *Bet viņas tur vairs nav. Droši vien iejukusi deļotāju pulkā*).

Tādu (lielās līnijās) latviešu valodas sintakses sistēmu bija iecerējis J. Kārklīšs. Latviešu valodas sintakses izpētē līdz 20. gs. 60. gadu vidum daudz vairāk bija paveikts sintagmātikas jomā, bet J. Kārklīša sistēmas galvenā vērtība ir sistēmiska, paradigmātiska pieeja sintakses faktu analīzei.

Ar savas koncepcijas izveidi Kārklīšs nodarbojās apmēram divus gadus desmitus, kuras izveidi pamatos bija pabeidzis, taču diemžēl nepaguva to apcerēt monogrāfijā. Viņa uzskati ir atrodami rakstos un mācību līdzekļos studentiem.

Kārklīšs kā **docētājs – prasīgs un precīzs**. Tāds pats kā pret sevi un savu darbu. Viņš rūpīgi izlasīja studentu darbus, leģendārās sintakses kartotēkas (no katra studenta 250 kartītes, kas bija jāsakārto detalizētā sintaktisko konstrukciju klasifikācijā). Kārklīšs kartotēkas izskatīja, rūpīgi visas, nevis izlases kārtībā.

Saviem rakstiem Kārklīšs veidoja vairākus uzmetumus, kurus tad laboja, rediģēja, slīpēja.

Vienlaikus kā pasniedzējs bija **demokrātisks un cilvēcisks, ar lielisku humora izjūtu, arī sirsniņu smaidu** (protams, īpaši meitenēm).

Kārklīša demokrātiskums izpaudās arī diskusijās, viņš prata uzmanīgi un ar cieņu uz klausīt citus, arī studentus (to ļoti labi atceros).

1. attēls. Lekcijas starpbrīdī, J. Kārklīšs otrais no kreisās (fotogrāfija no Jāņa Rozenberga un Raitas Makares personiskā krājuma, autors nav zināms)

Un vēl Kārklīšs bija „neierāmēts” cilvēks. Viņš spēja veidot „saspēli” ar studentiem.

2. attēls. Izlaidumā, J. Kārklīšs otrais no kreisās (fotogrāfija no Jāņa Rozenberga un Raitas Makares personiskā krājuma, autors nav zināms)

3. attēls. Absolventu salidojumā, J. Kārkliņš otrais no kreisās (fotogrāfija no Jāņa Rozenberga un Raitas Makares personiskā krājuma, autors nav zināms)

Kaislība uz makšķerēšanu, palaikam, kā sapratu no kopīgajām sarunām ar viņa tuvāko kolēģi J. Rozenbergu, arī uz medībām. Pavasaros, kad visi vēl staigāja bāli kā miltu maisi, Kārkliņš izskatījās kā nupat no dienvidzemēm atgriezies. Pie glāzītes kāda „garīgā dzēriena” prāta pacilāšanai Kārkliņš bija gatavs (un to arī spēja) stundām aizrautīgi runāt par sintaksi. Tas ir pieredzēts konferenču laikā Liepājā, Pēterburgā (toreizējā Ļeņingradā), Viļņā un Rīgā.

J. Kārkliņš ir neapšaubāmi nozīmīga personība latviešu valodniecībā. Viņa devums ir kā zinātniekam un kā docētājam. J. Kārkliņa sintakses koncepcija ir novitāte 20. gs. 60. gadu otrās puses un 70. gadu valodniecībā, un tai ir paliekoša vērtība. Koncepcijas novitāte ir sistēmiskā, paradigmatiskā pieeja valodas materiāla analīzē strukturālās valodniecības jēdzienos un kategorijās.

Jūlija Kārkliņa nozīmīgākie darbi

1. Vienkāršā un saliktā teikuma robežu problēma. *P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti*. 60. sēj., 9. A laid. *Latviešu valodas apcerējumi*. Rīga, 1967, 193–224.
2. Datīva semantisko un strukturālo funkciju problemātika vienkāršā teikumā. *P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti*. 86. sēj. *Latviešu leksikas attīstība*. Rīga, 1968, 267–297.
3. Vienkāršā teikuma statiskās struktūras interpretācija. *V. Lāča LVPI zinātniskās konferences materiāli*. Liepāja, 1968, 27–33.
4. Par verbālu vienkāršu teikumu uzbūvi latviešu valodā. *V. Lāča LVPI zinātniskās konferences materiāli*. Liepāja, 1970, 45–50.
5. Teikuma struktūras raksturošanas aspekti. *Latviešu valodas un literatūras problēmas*. Rīga, 1970, 103–113.

6. Valodas un runas attieksmju problēma. *P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti*. 98. sēj. *Latviešu valodas struktūras jautājumi*. Rīga, 1970, 9–37.
7. A. Ozola sintakses koncepcija un dažas latviešu valodas sintaktiskās struktūras interpretācijas problēmas. *Valodniecība, folkloristika, metodika*. Zinātniskās konferences tēzes. Rīga, 1972, 15–20.
8. Dažas teksta sintaktiskās struktūras īpatnības. *Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam 1873–1973*. Rīga, 1972, 445–457.
9. Nekotorye teoreticheskie problemy interpretacii sintaksicheskoj struktury latyshskogo jazyka. *ZA Vēstis*, 1972, Nr. 10, 105–118.
10. *Praktiskums mūsdienu latviešu literārās valodas sintaksē*. 1. Rīga, 1974.
11. *Infinitīva sintaktiskās potences. Mācību līdzeklis sintaksē*. Rīga, 1976. 93.
12. Vārda formas sintaktisko potenču problēma. *Valodniecības un literatūrzinātnes teorijas un prakses jautājumi*. Rīga, 1976, 54–101.
13. *Vienkāršs teikums sintakses sistēmā, izpētes aspekti, diferenciālās pazīmes*. Liepāja, 1976.

J. Kārklīņa sintakses koncepcija ir apcerēta šādos darbos:

1. Valdmanis, Jānis. 1984. Jūlija Kārklīņa sintakses koncepcija. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rīga: Avots, 21–36.
2. Freimane, Inta. 2000. Jūlija Kārklīņa (1924–1982) vieta mūsdienu latviešu valodas sintaksē. *Baltu filoloģija*. IX. Rīga: LU, 211–216.

Summary

The article deals with the personality of Jūlijs Kārklīšs and analyses his point of view regarding the concept of syntax. The personal characteristics of Kārklīšs are considered from two viewpoints, firstly, as a university lecturer on syntax at the University of Latvia (until 1982), and, secondly, as a colleague.

Kārklīšs is characterized as a capable and hardworking person and researcher, a representative of modern linguistics (in comparison to comparative-historical philology and traditional grammar). Kārklīšs's view on syntax is logical and systemic, it integrates linguistic theory with a language material.

Kārklīšs was the first in Latvia to use structural and statistical methods in syntactic studies. This led him to reconsider the main problems of syntax, for example, a precise formulation of the object of syntactical studies, defining the aspects of research and structuring syntax as a subsystem of language. The syntactic subsystem is structured in the level of words, simple sentences, compound and complex sentences and text. These were new ideas at the time of Kārklīšs. All of them are reviewed in this article.

At the end of the article, Kārklīšs is characterised as a demanding and precise university lecturer who was democratic and humane, and had a great sense of humour.